

**Βυζαντινό Μουσείο
Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'**

REPUBLIC OF CYPRUS
DEPUTY MINISTRY OF TOURISM

Καλωσορίσατε στο Πολιτιστικό Κέντρο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'. Ελπίζουμε η επίσκεψή σας στο Βυζαντινό Μουσείο του Κέντρου μας να είναι για σας ένα μοναδικό, πολύτιμο ταξίδι μέσα στο χρόνο. Χίλια πεντακόσια χρόνια ιστορίας και τέχνης της Κύπρου, αλλά και της Ευρώπης, είναι έτοιμα να ξεδιπλωθούν μπροστά στα μάτια σας. Σας ευχόμαστε καλό ταξίδι!

Το Βυζαντινό Μουσείο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' εγκαινιάσθηκε το 1982, βρίσκεται στο ισόγειο του κτιρίου που βρίσκεστε και απλώνεται σε τρεις αίθουσες μεγάλων διαστάσεων.

Το Βυζαντινό Μουσείο παρουσιάζει την πλουσιότερη συλλογή έργων βυζαντινής τέχνης που προέρχονται από όλη την Κύπρο. Τα εκθέματα του αποτελούνται από πρωτοβυζαντινά ψηφιδωτά, βυζαντινές και μεταβυζαντινές εικόνες, τοιχογραφίες, άμφια, εκκλησιαστικά σκεύη και ξυλόγλυπτα τμήματα εικονοστασιών, χειρόγραφα και έργα μικροτεχνίας.

Πολιτιστικό Κέντρο Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'

Η δημιουργία του Πολιτιστικού Κέντρου του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' ήταν ιδέα του αείμνηστου Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας και Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακάριου Γ', που ανέλαβαν να πραγματοποιήσουν ο διάδοχος του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, Αρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος ο πρώτος και ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας Σπύρος Κυπριανού. Η πράξη σύστασης του ιδρύματος υπογράφηκε το 1978. Το Πολιτιστικό Κέντρο του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' αποτελείται από το Βυζαντινό Μουσείο, την Πινακοθήκη, τη Βιβλιοθήκη και το Γραφείο Εκδόσεων.

Ιστορικό Βυζαντινού Μουσείου

Η ιδέα για την ίδρυση ενός Παγκύπριου Βυζαντινού Μουσείου γεννήθηκε μετά την μεταβίβαση της διοίκησης της Κύπρου στη Μεγάλη Βρετανία από τους Οθωμανούς το 1878. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1883, είχε κτιστεί και το πρώτο Αρχαιολογικό Μουσείο Κύπρου, το Κυπριακό Μουσείο. Την ίδια εποχή οργιάζαν τα κυκλώματα αρχαιοκαπηλίας βυζαντινών αρχαιοτήτων, με τρανταχτό παράδειγμα την παράνομη ανασκαφή και φυγάδευση των θησαυρών της Λάμπουσας, στην τουρκοκρατούμενη σήμερα επαρχία Κερύνειας. Η ανάγκη προστασίας των εκκλησιαστικών μνημείων και των φορητών τους αντικειμένων ήταν επιτακτική. Το 1920 η Ιερά Σύνοδος της Κύπρου ψήφισε κανονισμό για την περισυλλογή, προστασία και διατήρηση των μνημείων χριστιανικής τέχνης. Ορίστηκε επίσης η δημιουργία Χριστιανικού Μουσείου, στο οποίο θα φυλάσσονταν τα αντικείμενα και το οποίο θα διεύθυνε πτυχιούχος της Χριστιανικής Αρχαιολογίας. Η πρώτη καταγραφή των βυζαντινών αρχαιοτήτων του νησιού έγινε το 1930 από τον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Σωτηρίου, ο οποίος πρότεινε και τη σύσταση στην Αρχιεπισκοπή Γραφείου Ανασύλωσης και Συντήρησης Βυζαντινών Μνημείων.

Οι κλοπές και η καταστροφή όμως συνεχίστηκαν παρόλες τις προτροπές προς τον λαό για τη διατήρηση των μνημείων. Για τον λόγο αυτό άρχισαν να συλλέγονται και να συντηρούνται στην Αρχιεπισκοπή και στις Μητροπόλεις εικόνες και πολύτιμα αντικείμενα. Με την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κύπρου το 1960, η προστασία των μνημείων εντατικοποιήθηκε, ενώ το 1967 ξεκίνησε η διοργάνωση μεγάλων εκθέσεων στο εξωτερικό, με αντιπροσωπευτικές εικόνες από όλη την Κύπρο, δημιουργώντας έτσι τον πρώτο πυρήνα εικόνων του μελλοντικού Βυζαντινού Μουσείου.

Το 1972 ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ', αποφάσισε την ίδρυση Εργαστηρίου Συντήρησης Εικόνων και Χειρογράφων στη Μονή Αγίου Σπυριδωνα στην Τρεμετουσιά και ανέγερση του Βυζαντινού Μουσείου δίπλα στο Αρχιεπισκοπικό Μέγαρο. Δυστυχώς το Εργαστήριο καταλήφθηκε από τους Τούρκους εισβολείς το 1974 και είχε ως αποτέλεσμα την λεηλασία και την παράνομη πώληση στο εξωτερικό πολλών εικόνων, χειρογράφων και άλλων κειμηλίων, που προέρχονταν από όλη την Κύπρο. Η ίδρυση του Βυζαντινού Μουσείου καθυστέρησε και πραγματοποιήθηκε πέντε χρόνια μετά το θάνατο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'.

ΑΙΘΟΥΣΑ 1

ΕΙΚΟΝΑ Παναγίας Βλαχερνιώτισσας, Ναός Παναγίας Φανερωμένης - Λευκωσία, 9^{ος} αιώνας

Τοποθεσία:

Η μικρή εικόνα της Παναγίας της Βλαχερνιώτισσας, που προέρχεται από τον ναό της Παναγίας Φανερωμένης στη Λευκωσία, χρονολογείται στον 9^ο αιώνα, περίοδο των αραβικών επιδρομών στην Κύπρο. Σε αυτό τον εικονογραφικό τύπο, η Παναγία απεικονίζεται σε μετωπική στάση και φέρει τον Χριστό μπροστά της μέσα σε κύκλο. Ο τύπος αυτός εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Μονή των Βλαχερνών στην Κωνσταντινούπολη. Αν πλησιάσετε κοντά στην εικόνα θα διαπιστώσετε πως η μορφή του Χριστού είναι κατεστραμμένη σε μεγάλο βαθμό, αλλά η μορφή της Παναγίας διακρίνεται αρκετά καλά. Η εικόνα κατασκευάστηκε με εγκαυστική τεχνική, δηλαδή χρώματα αναμεμιγμένα με κερί, που τοποθετούνταν στη ζωγραφική επιφάνεια όταν ακόμα το κερί ήταν πολύ ζεστό, εν – καύση. Η τεχνική αυτή είχε χρησιμοποιηθεί ευρέως στην Αίγυπτο για την κατασκευή των προσωπογραφιών των Φαγιούμ. Εικονογραφικά στοιχεία της

εικόνας μας, όπως τα μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια της Παναγίας, παραπέμπουν στην τεχνοτροπία των προσωπογραφιών αυτών.

ΕΙΚΟΝΕΣ 1.Ενθρονης Παναγίας με Καρμηλίτες μοναχούς, Ναός Αγίου Κασσιανού- Λευκωσία και 2.Αγίου Νικόλαου της Στέγης με Δωρητές, Ομώνυμος Ναός – Χωριό Κακοπετριά, τελη 13^{ου} αιώνα

Τοποθεσία: Στην δεξιά πλευρά της εισόδου του Μουσείου.

Οι δύο πολύ μεγάλων διαστάσεων εικόνες, η Ένθρονη Παναγία με Καρμηλίδες δωρητές από τον ναό του αγίου Κασσιανού στη Λευκωσία και ο Άγιος Νικόλαος της Στέγης από τον ομώνυμο ναό στην Κακοπετριά, ανήκουν στην ύστερη βυζαντινή περίοδο, η οποία συμπίπτει στην Κύπρο με την περίοδο της Φραγκοκρατίας, και χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 13^{ου} αιώνα. Οι δύο εικόνες παρουσιάζουν εικονογραφικές και τεχνοτροπικές ομοιότητες, καθώς επίσης ομοιότητες ως προς την τεχνική της κατασκευής τους: φύλλο χρυσού, αυγοτέμπερα και ανάγλυφες γύψινες διακοσμήσεις. Το υπόστρωμα αποτελείται από μεγάλα σανίδια πάνω στα οποία είναι κολλημένο πανί και πάνω στο πανί περγαμηνή. Τα σανίδια είναι σκαμμένα, έτσι ώστε να σχηματίζουν πλατιά πλαίσια στις δυο πλευρές και τρίλοβο τόξο κάτω από το οποίο ζωγραφίζονται η Παναγία και ο άγιος Νικόλαος. Και οι δύο εικόνες περιβάλλονται δεξιά και αριστερά από διάχωρα που απεικονίζουν, στην πρώτη, σκηνές από τα θαύματα της Θεοτόκου, ενώ στην δεύτερη, σκηνές από τον βίο του αγίου Νικολάου. Εικάζεται πως οι δύο εικόνες, λόγω των έντονων ομοιοτήτων που παρουσιάζουν, προέρχονται από το ίδιο εργαστήριο.

Η εικόνα της Παναγίας παρουσιάζει έντονα δυτικό χαρακτήρα. Η Θεοτόκος απεικονίζεται στον δυτικό εικονογραφικό τύπο της Παναγίας Σκέπης, η οποία καλύπτει, προστατεύοντας κάτω από το πέπλο της, μια ομάδα γονατιστών Καρμηλιτών μοναχών. Οι σκηνές των θαυμάτων της είναι άγνωστες στη βυζαντινή τέχνη, καθώς αφορούν θαύματα της Παναγίας για το Ρωμαιοκαθολικό τάγμα των Καρμηλιτών και συνοδεύονται από λατινικές επιγραφές. Τα πρόσωπα του Χριστού και της Παναγίας καλύπτονται με επιζωγραφίσεις που μπορούν να χρονολογηθούν, βάσει της τεχνοτροπίας τους, στον 17^ο αιώνα. Αντίθετα οι σκηνές στα πλατιά πλαίσια της εικόνας του αγίου Νικολάου είναι συνηθισμένες στη βυζαντινή τέχνη και συνοδεύονται από ελληνικές επιγραφές. Η επιγραφή της εικόνας «Ο Άγιος Νικόλαος της Στέγης» μας πληροφορεί ότι η εικόνα έγινε, κατ' αρχήν, για το ομώνυμο μοναστήρι στην Οροσειρά του Τροόδους. Στο κάτω μέρος της εικόνας απεικονίζονται οι δωρητές. Πρόκειται για μια δυτική οικογένεια που απαρτίζεται από ένα σιδερόφρακτο ιππότη με τη σύζυγο, τη θυγατέρα και το άλογό του.

Οι δύο αυτές εικόνες, η μία με λατινικές επιγραφές και η άλλη με ελληνικές, τεκμηριώνουν την υπόθεση ότι στην Κύπρο, τον 13^ο αιώνα υπήρχαν μικτά εργαστήρια που ζωγράφιζαν τόσο για τους Έλληνες, όσο και για τους Λατίνους. Παράλληλα διαπιστώνεται ότι δυτικοί άρχοντες έδειχναν το σεβασμό τους στην Ορθόδοξη Εκκλησία με χορηγίες και δωρεές εικόνων, όπως διαφαίνεται στην περίπτωση της εικόνας του αγίου Νικολάου της Στέγης.

ΕΙΚΟΝΑ Αγίας Μαρίας, Ομώνυμος Ναός – Χωριό Πεδουλάς, 13^ος αιώνας

Τοποθεσία: Απέναντι ακριβώς από την εικόνα της Παναγίας Βλαχερνιώτισσας, στο πρώτο διαχωριστικό στα αριστερά.

Η εικόνα της αγίας Μαρίας του 13^{ου} αιώνα προέρχεται από τον ομώνυμο ναό στον Πεδουλά και φέρει ανάγλυφες διακοσμήσεις. Περιμετρικά της μορφής της Αγίας, σε πλαίσιο, απεικονίζονται σκηνές από τη ζωή και το μαρτύριο της. Δυστυχώς σε αρκετές σκηνές από τον Βίο της Αγίας παρουσιάζονται εκτεταμένες φθορές λόγω καταστροφής του υποστρώματος και λόγω της ζωγραφικής πάνω σε μεταλλικό φύλλο. Η μορφή της αγίας παρουσιάζει έντονη σχηματοποίηση που τονίζεται στο πρόσωπο με το κόκκινο χρώμα και την έλλειψη όγκου. Η εικόνα είναι χαρακτηριστική της καλλιτεχνικής παραγωγής του 13^{ου} αιώνα στην Κύπρο, γνωστής ως *Maniera Cypria*, ένα υβρίδιο μεταξύ της Υστεροκομνήνειας Βυζαντινής Τέχνης και της τέχνης των Σταυροφόρων. Η εικόνα κοσμείται με γύψινες διακοσμήσεις από φυτικά μοτίβα και κρινάνθημα (φλερ ντε λυς) σύμβολο των Γάλλων Λουζινιανών, βασιλιάδων της Κύπρου.

ΕΙΚΟΝΕΣ 1.Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, Ναός Παναγίας Ασίνου – Χωριό Νικητάρι, αρχές του 12^{ου} αιώνα και 2.Παναγίας Γλυκοφιλούσας, Ναός Παναγίας Χρυσαιλιώτισσας – Λευκωσία, 12^{ου} και 16^{ου} αιώνα.

Τοποθεσία:

Οι εικόνες του αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, από το ναό της Παναγίας της Ασίνου, και της Παναγίας Γλυκοφιλούσας, από τον ναό Παναγίας Χρυσαιλιώτισσας στη Λευκωσία. Χρονολογούνται στον 12^ο αιώνα και ανήκουν στην τεχνοτροπία της Υστεροκομνήνειας Τέχνης που παρήγαγε ορισμένα από τα αριστουργήματα της Βυζαντινής Τέχνης στην Κύπρο, όπως οι τοιχογραφίες στην Παναγία της Ασίνου, στην Παναγία στο Τρίκωμο, στην Παναγία του Άρακα, στην Παναγία Αφέντρικα στον Κουτσοβέντη, στην Εγκλείστρα του αγίου Νεοφύτου στην Πάφο, στους αγίους Αποστόλους στο Πέρα Χωριό, στον Αντιφωνητή και

αλλού. Τα χαρακτηριστικά της Υστεροκομνήνειας Τέχνης, τα οποία θα επηρεάσουν, επίσης, την τέχνη του 13^{ου} αιώνα στην Κύπρο, γνωστή ως «Μανιέρα Κύπρια», εντοπίζονται στο πλάσιμο των μορφών με τα μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια και την στενόμακρη μύτη. Η εικόνα του αγίου Ιωάννη συνδέεται με την πρώτη φάση των τοιχογραφιών της Ασίνου, που χρονολογούνται μεταξύ 1105 και 1106, αφού παρουσιάζει ουσιαστικές τεχνοτροπικές ομοιότητες με αυτές. Η εικόνα της Παναγίας Γλυκοφιλούσας διατηρεί από τη φάση του 12^{ου} αιώνα μόνο τα πρόσωπα του Χριστού και της Παναγίας, ενώ τα υπόλοιπα τμήματα έχουν επιζωγραφιστεί στον 16^{ου} αιώνα.

Τα χαρακτηριστικά της περιόδου είναι ιδιαίτερα εμφανή στον τρόπο με τον οποίο πλάθεται το πρόσωπο, στην έκφραση και στην πνευματικότητα που αποπνέει η μορφή, στη γαμψή και στενόμακρη μύτη και στις σκιές κάτω από τα μάτια και τα χείλη.

ΕΙΚΟΝΕΣ Χριστού και Παναγίας, Ναός Παναγίας του Άρακα – Χωριό Λαγουδερά, 12^{ος} αιώνας

Τοποθεσία: Στο πρώτο διαχωριστικό στα δεξιά.

Οι δύο δεσποτικές εικόνες προέρχονται από το εικονοστάσιο του ναού της Παναγίας του Άρακα και είναι σκαμμένες στο εσωτερικό, δημιουργώντας πλαίσιο γύρω από την κεντρική μορφή. Στην εικόνα του Χριστού, απεικονίζονται στο πλαίσιο μορφές αγίων και αναγράφεται αφιερωματική επιγραφή. Πλησιάζοντας όμως, θα δείτε πως το πλαίσιο, στην εικόνα της Παναγίας, δεν κοσμείται με μορφές αγίων αλλά με ρόμβους και γραμμές. Τα σημάδια από καρφιά γύρω από την κεφαλή του Ιησού προέρχονται από μεταλλικό φωτοστέφανο, ίσως από ασήμι ή χρυσάφι, το οποίο δεν διασώζεται. Αρχικά τα φωτοστέφανα και τα

καλύμματα των εικόνων ήταν από πολύτιμο μέταλλο, αλλά μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Φράγκους και την δυσχερή οικονομική κατάσταση των Κυπρίων, τα φωτοστέφανα κατασκευάζονταν με πιο ευτελή υλικά όπως ο γύψος, με τον οποίο έπλαθαν διακοσμητικά μοτίβα και έπειτα τον κάλυπταν με φύλλο χρυσού, αργύρου ή κασσίτερου.

Το εξωτερικό ένδυμα της Θεοτόκου, γνωστό ως μαφόριον, κοσμείται με τρία σταυρόσχημα αστέρια στο κεφάλι και στους ώμους, σύμβολο του Αειπαρθένου της.

Η εικόνα του Χριστού που, όπως βλέπετε, είναι πολύ πιο καλοδιατηρημένη από εκείνη της Θεοτόκου, επιτρέπει στον επισκέπτη να διακρίνει την επιδεξιότητα του καλλιτέχνη που στην περίπτωση των εικόνων αυτών πιστεύεται πως είναι ο Θεόδωρος Αψευδής. Πρόκειται για Κωνσταντινουπολίτη ζωγράφο, ο οποίος υπογράφει τις τοιχογραφίες στην Εγκλείστρα του Αγίου Νεοφύτου στην Πάφο και στον οποίον αποδίδονται και οι τοιχογραφίες του ναού της Παναγίας του Άρακα. Εντυπωσιάζει στην εικόνα αυτή, η χρήση αντιθετικών χρωματισμών, ψυχρών και θερμών χρωμάτων: πράσινο-κόκκινο, κόκκινο-μπλε και μετάλλων: ασήμι-χρυσός που δημιουργούν δυναμική και κίνηση, που εντείνεται από την καλλιγραφική διάθεση, στην απόδοση της κόμης και της γενειάδας του Χριστού. Η εικόνα αυτή θεωρείται ένα από τα αριστουργήματα της Υστεροκομνηνικής Τέχνης.

Στενόμακρες ΕΙΚΟΝΕΣ 1.Χριστού με Αγγέλους και Δωρητές, 2.Αγίου Ελευθερίου, 3.Αγίας Παρασκευής, Ναός Παναγίας Χρυσαινιώτισσας-Λευκωσία, 1356 – αρχές 15^{ου} αιώνα

Τοποθεσία: Αριστερός τοίχος μεταξύ του πρώτου και δεύτερου διαχωριστικού.

Κατά τον 14^ο αιώνα πυκνώνουν οι επαφές με την Κωνσταντινούπολη και δειλά-δειλά η Παλαιολόγεια Τέχνη μεταφέρεται στην Κύπρο. Οι τρεις μακρόστενες εικόνες, οι οποίες κάλυπταν πεσσούς ή κόγχες ναών, είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα της τεχνοτροπίας αυτής. Πρόκειται για εικόνες μνημονευτικές, οι οποίες έγιναν στην μνήμη νεκρών που απεικονίζονται στο κάτω μέρος των συνθέσεων.

Η εικόνα του Χριστού με Αγγέλους και δωρητές που φέρει χρονολογία 1356 είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί είναι και η μοναδική που φέρει χρονολογία. Στην εικόνα εμφανίζονται κάτω από τον ένθρονο Χριστό δύο άγγελοι δεόμενοι και πιο κάτω οι δωρητές Μανουήλ και Ευφημία Ξηρού με την νεκρή τους κόρη Μαρία. Πρόκειται για εικόνα που φιλοτεχνήθηκε στη μνήμη της νεκρής, από τους γονείς της. Το πορτρέτο της νεκρής ακολουθεί το σχήμα των ανάγλυφων γοθικών επιτύμβιων πλακών με την απόλυτα μετωπική απεικόνιση του αποθανόντα. Το ασυνήθιστα στενόμακρο σχήμα της εικόνας απαντάται και σε άλλες τρεις εικόνες του Βυζαντινού Μουσείου, από τον ναό της Παναγίας Χρυσαινιώτισσας, στη Λευκωσία. Στον ναό αυτό είχαν συγκεντρωθεί δεκάδες εικόνες από πολλούς ναούς της Λευκωσίας που κατεδαφίστηκαν κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας.

Η εικόνα χαρακτηρίζεται από τις σύγχρονες καινοτομίες της παλαιολόγιας τέχνης που δίδουν ζωντάνια και φρεσκάδα στη σύνθεση. Τα φωτεινά και στιλπνά

χρώματα αναδεικνύουν τους όγκους και την πτυχολογία και αναπλάθουν απαλά τα σαρκώματα των μορφών, αποδίδοντας με συγκρατημένη θλίψη την ψυχολογία τους. Εμφανής είναι η προσπάθεια για απόδοση του χώρου και της τρίτης διάστασης, όπως λόγω χάρη η μορφή του Ένθρονου Χριστού, που αποδίδεται τρισδιάστατη χωρίς να απεικονίζεται ο θρόνος Του. Με ιδιαίτερη επιμέλεια αποδίδεται η μορφή της νεκρής με το μελαγχολικό βλέμμα. Τα ξανθά μαλλιά της κοσμούνται με χρυσό διάδημα και πρεπενδούλια (με κρεμαστά, δηλαδή, στα πλάγια διακοσμητικά στοιχεία) και ο λαιμός της με χρυσό σταυρό. Φορά σκουρόχρωμο μανδύα με χρυσές φυτικές διακοσμήσεις και βυζαντινό πολυτελές πορτοκαλόχρωμο φόρεμα με χρυσά ψάρια που σχηματίζουν ρόμβους και περικλείουν αστέρια. Η μορφή της νεκρής Μαρίας θυμίζει ανάλογα ταφικά πορτραίτα στη Μονή της Χώρας. Οι γονείς της νεκρής φορούν ενδύματα, σύμφωνα με την μόδα της εποχής: η μητέρα φορά μαύρο μακρύ μανδύα που καλύπτει το κεφάλι, πορφυρό κεφαλόδεσμο και σκούρο ερυθρό χιτώνα με χρυσές διακοσμήσεις και ο πατέρας μαύρο μανδύα και πορφυρό χιτώνα. Αντίστοιχες μορφές απαντώνται και σε άλλες εικόνες του Βυζαντινού Μουσείου, όπως η Ένθρονη Θεοτόκος από τον ναό της Παναγίας Χρυσαιλιώτισσας και το τεμάχιο στενόμακρης εικόνας από την ίδια εκκλησία, που εκτίθενται στην ίδια αίθουσα. Και στις δύο εικόνες απαντάται μορφή όρθιας, μετωπικής νεαρής κοπέλας, που παρουσιάζει έντονες ομοιότητες με την Μαρία της εικόνας.

Το πλάσιμο των σαρκωμάτων, η μαλακή πτυχολογία των ενδυμάτων του Χριστού και των αγγέλων και τα θερμά χρώματα, συνδέουν την εικόνα αυτή με την επίσης στενόμακρη εικόνα του αγίου Ελευθερίου από τον ναό της Παναγίας Χρυσαιλιώτισσας, στη Λευκωσία. Η κακή συντήρηση που είχε υποστεί στο παρελθόν η εικόνα του αγίου Ελευθερίου δεν επιτρέπει να αποδοθεί κατά τρόπο απόλυτο ότι τα δύο έργα προέρχονται από το ίδιο εργαστήριο. Κάτω από την

εικόνα του αγίου Ελευθερίου απεικονίζονται επίσης κατά μέτωπο νεανικές νεκρικές μορφές που έχουν τα χέρια τους σταυρωτά. Η εικόνα της αγίας Παρασκευής είναι λίγο μεταγενέστερη από τις προηγούμενες εικόνες και αυτό εξηγείται από τα πιο σκοτεινά χρώματά της. Η ραδινή μορφή της αγίας που κρατεί τη μορφή του νεκρού Χριστού στον τύπο της Άκρας Ταπείνωσης, σε μετάλλιο μπροστά στο στήθος της, ταυτίζεται, όχι με την οσιομάρτυρα αγία Παρασκευή, αλλά με την ημέρα της Μεγάλης Παρασκευής. Πρόκειται για ένα κυπριακό εικονογραφικό τύπο κατ' αντιστοιχία με την εικονογραφία της αγίας Κυριακής που προσωποποιεί την ημέρα της Κυριακής. Στο κάτω μέρος της εικόνας απεικονίζεται επίσης μια νεκρή μορφή, η οποία απεικονίζεται γονατιστή σε στάση δέησης, γιατί βρίσκεται στον Άδη μαζί με τον νεκρό Ιησού και προσεύχεται ο Κύριος να αναστήσει και τη δική του ψυχή.

ΔΙΠΤΥΧΟ, Ναός Αρχαγγέλου Μιχαήλ-Χωριό Λευκόνοικο, 15^{ος}-16^{ος} αιώνας

Τοποθεσία:

Το δίπτυχο αυτό είναι ένα από τα λίγα έργα που σώθηκαν από τον ναό του αρχαγγέλου Μιχαήλ στο τουρκοκρατούμενο, σήμερα, Λευκόνοικο. Σώθηκε γιατί είχε εκτεθεί μεταξύ 1967 και 1973 στη μεγάλη διεθνή περιοδεύουσα έκθεση «Θησαυροί της Κύπρου» και κατά την τουρκική εισβολή του 1974 βρισκόταν στην Αρχιεπισκοπή. Στο δίπτυχο απεικονίζονται δεκαέξι σκηνές από τον Χριστολογικό και τον Θεομητορικό κύκλο. Η εικονογραφική αφήγηση αρχίζει από αριστερά με την Προσευχή των προπατόρων Ιωακείμ και Άννης, τη Γέννηση της Θεοτόκου, τα Εισόδια της Θεοτόκου, τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου παρά το Φρέαρ, τη Γέννηση του Χριστού, την Υπαπαντή, τη Βάπτισμα, την Μεταμόρφωση, τη Βαϊοφόρο, τον Μυστικό Δείπνο, τη Σταύρωση, την δυτικού τύπου Ανάληψη, την Πεντηκοστή, την Κοίμηση της Θεοτόκου και την Μετάσταση της Θεοτόκου.

Έργα όπως αυτό το δίπτυχο καταδεικνύουν τους τρόπους ανάπτυξης της Κυπροαναγεννησιακής τεχνοτροπίας, αφού το έργο είναι δυνατό να έχει εισαχθεί στο νησί από τη Βενετία ή άλλες βενετοκρατούμενες περιοχές κατά τον 15^ο αιώνα. Έντονα δυτικά στοιχεία είναι η γοθική αρχιτεκτονική των κτιρίων με πύργους, οξυκόρυφα τόξα, προοπτική ενός κεντρικού σημείου και άλλα που προέρχονται από την Ιταλική Αναγέννηση του 14^{ου} - 15^{ου} αιώνα.

Αμφιπρόσωπη ΕΙΚΟΝΑ Αποκαθήλωσης και Παναγίας Αθανασιώτισσας, Ναός Αγίας Μαρίας- Χωριό Καλοπαναγιώτης, 1400

Τοποθεσία:

Η εικόνα της Αποκαθήλωσης που χρονολογείται στον 15^ο αιώνα είναι λιτανευτική και αμφιπρόσωπη, αφού στο πίσω της μέρος απεικονίζεται η Παναγία η Αθανασιώτισσα, η οποία παρουσιάζει εκτεταμένες φθορές. Η εικόνα αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της υψηλής τέχνης της Παλαιολόγιας τεχνοτροπίας στην Κύπρο, υπάρχουν όμως και εμφανείς επιδράσεις από τη δυτική τέχνη σε δευτερεύοντα σημεία. Στην παλαιολόγια τέχνη οι μορφές εξανθρωπίζονται, πλησιάζοντας περισσότερο προς το κλασικό ιδεώδες με τις ωραίες αναλογίες. Οι μορφές είναι ραδινές και τα ενδύματα που τις καλύπτουν αποδίδονται με απαλούς χρωματισμούς που αναδεικνύουν τη φόρμα του σώματος, ενώ η σωστή τοποθέτηση του φωτός τονίζει τον όγκο τους.

ΕΙΚΟΝΑ Βαϊοφόρος, Ναός Παναγίας Χρυσαιλιιώτισσας- Λευκωσία, 1546

Τοποθεσία:

Η εικόνα της Βαΐοφόρου χρονολογείται σύμφωνα με επιγραφή στα 1546 και προέρχεται από τον ναό της Παναγίας Χρυσαινιώτισσας στη Λευκωσία. Πρόκειται για την καθιερωμένη εικονογραφία του θέματος, αλλά στην περίπτωση της εικόνας του Βυζαντινού Μουσείου, ο καλλιτέχνης έχει τοποθετήσει το ανθίβολο αντίστροφα με αποτέλεσμα το γαϊδουράκι με τον Ιησού να βρίσκεται στα δεξιά της σύνθεσης και η πόλη της Ιερουσαλήμ στα αριστερά. Η πόλη της Ιερουσαλήμ, αναγνωρίζεται από το κυκλικό κτίριο στο κέντρο που αναπαριστά τον ναό του Σολομώντα. Η παράσταση απεικονίζει την θριαμβευτική είσοδο του Ιησού στην Ιερουσαλήμ καθισμένου σε γαϊδουράκι και ακολουθούμενου από τους μαθητές Του. Στα αριστερά, μπροστά από τα τείχη της Ιερουσαλήμ, απεικονίζεται πλήθος των Εβραίων που υποδέχεται το Χριστό. Πάνω στα δέντρα ορισμένα παιδιά κόβουν κλαδιά, ενώ κάποια άλλα τα στρώνουν μαζί με τους χιτώνες τους στο έδαφος, για να περάσει πάνω το γαϊδούρι με τον Χριστό, σύμφωνα με το ευαγγελικό ανάγνωσμα. Στο κάτω μέρος της εικόνας απεικονίζονται οι δωρητές της εικόνας, μια οικογένεια ευγενών αποτελούμενη από τους γονείς και τους δύο γιους τους.

ΕΙΚΟΝΑ ΕΙΣ ΆΔΟΥ ΚΑΘΟΔΟΣ, ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΧΡΥΣΑΙΝΙΩΤΙΣΣΑΣ – ΛΕΥΚΩΣΙΑ, 1563

Τοποθεσία: τρίτο δεξιό διαχωριστικό παραπέτασμα.

Στην εικόνα απεικονίζεται η βυζαντινού τύπου Ανάσταση, γνωστή ως η ΕΙΣ ΆΔΟΥ ΚΑΘΟΔΟΣ του Χριστού. Η εικονογραφία της παράστασης στηρίζεται στο Απόκρυφο Ευαγγέλιο του Νικόδημου, όπου περιγράφεται με πολλές λεπτομέρειες η Κάθοδος του Χριστού στον Άδη από τον δίκαιο Συμεών που αναστήθηκε και από τους δύο γιους του.

Στην εικόνα ο Χριστός απεικονίζεται στο κέντρο σε ελλειπτική δόξα μπροστά από μεγάλο σπήλαιο. Πατά στις σπασμένες πύλες του Άδη και ανασηκώνει ταυτόχρονα και με τα δυο Του χέρια, από τις ανοιχτές σαρκοφάγους, τον Αδάμ και την Εύα. Πίσω από τους προπάτορες στέκονται προφήτες και δίκαιοι. Στα αριστερά ξεχωρίζουν ο Πρόδρομος, ο Σολομών, ο Δαβίδ και άλλοι προφήτες και βασιλείς από την Παλαιά Διαθήκη. Χαμηλά στο κέντρο εικονίζονται ο σατανάς και ο Άδης αλυσοδεμένοι. Την δόξα του Χριστού περιβάλλουν δύο άγγελοι, εκ των οποίων ο άγγελος στα δεξιά υψώνει το λάβαρο της Ανάστασης: λευκή σημαία με κόκκινο σταυρό. Στα πόδια του Ιησού, δίπλα στον Αδάμ απεικονίζεται γονατιστός σε στάση δέησης ο νεκρός Μένοιος Πελεκάνος, η οικογένεια του οποίου δώρισε την εικόνα το 1563, σύμφωνα με την επιγραφή.

ΕΙΚΟΝΑ Παναγία Οδηγήτρια με Αγγέλους και Δωρητές, Ναός Αγίου Κασσιανού – Λευκωσία, 1529

Τοποθεσία: τέταρτο δεξιό διαχωριστικό παραπέτασμα.

Στην εικόνα παριστάνεται η Παναγία Οδηγήτρια σε προτομή, στον χαρακτηριστικό εικονογραφικό τύπο, να κρατεί τον Χριστό στο αριστερό της χέρι και να φέρει το δεξί της χέρι μπροστά στο στήθος. Ο Χριστός στρέφει το βλέμμα προς αυτήν, ευλογεί και κρατεί κλειστό ειλητάριο. Επάνω στις γωνίες εικονίζονται οι αρχάγγελοι Μιχαήλ και Γαβριήλ ημίσωμοι και με καλυμμένα τα χέρια σε στάση προσκύνησης. Ο Χριστός και η Παναγία περιβάλλονται από ιπτάμενα εξαπτέρυγα. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, στο κάτω μέρος της εικόνας, απεικονίζεται σε πράσινο βάθος ένας ναός, τον οποίο υποβαστάζουν δυο Άγγελοι. Πρόκειται για τρίκλιτο ναό με υπερυψωμένο το κεντρικό του κλίτος, ο οποίος έχει στην ανατολική του πλευρά, βενετικού τύπου πυργόμορφο υψηλό κωδωνοστάσιο.

Στην βόρεια πλευρά του ο ναός απεικονίζει σε τυφλό τόξο την Παναγία Βρεφοκρατούσα στον τύπο της Γλυκοφιλούσας και κάτω από το τόξο την αφιερωματική επιγραφή του δωρητή Βαυά και της συζύγου του. Το ζεύγος της επιγραφής απεικονίζεται να προσεύχεται εκατέρωθεν της μορφής της Θεοτόκου, με τα χαρακτηριστικά ενδύματα της εποχής. Οι δωρητές της εικόνας είναι δυνατόν να είναι και οι δωρητές της εκκλησίας της Παναγίας που σήμερα δεν έχει διασωθεί.

Ο εικονογραφικός τύπος που έχει χρησιμοποιηθεί προέρχεται από την Ιταλία. Πρόκειται για τη βυζαντινή απόδοση του εικονογραφικού θέματος της «Παναγίας του Λορέτο», στο οποίο άγγελοι μεταφέρουν με τρόπο θαυματουργικό την οικία της Παναγίας από την Ναζαρέτ στο Λορέτο της Ιταλίας.

ΕΙΚΟΝΕΣ της Δευτέρας Παρουσίας, Ναός Παναγίας Φανερωμένης - Λευκωσία και Ναός Αγίων Αναργύρων, Χωριό Φοινί, 16^{ος} αι.

Τοποθεσία: Στον νότιο τοίχο, ανάμεσα στο τέταρτο και πέμπτο αριστερό διαχωριστικό παραπέτασμα.

Η παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας οργανώνεται γύρω από τον διαγώνιο άξονα, που δημιουργείται από τον πύρινο ποταμό, ο οποίος καταλήγει στην Κόλαση. Επάνω και στο μέσο παριστάνεται ο Ιησούς Κριτής, πλαισιωμένος από τον Ιωάννη τον Πρόδρομο και την Παναγία, τους αποστόλους και πλήθος αγγέλων. Στα πόδια του βρίσκονται τα σύμβολα των ευαγγελιστών και νεκροί, που αναμένουν την ώρα της Κρίσης. Πιο κάτω παριστάνονται η Ετοιμασία του Θρόνου και οι δίκαιοι. Δεξιά βρίσκεται ο αρχάγγελος Μιχαήλ που υψώνει το

σπαθί, απειλώντας μία ομάδα ανθρώπων και το υπόλοιπο τμήμα καταλαμβάνεται από την Κόλαση με τις απεικονίσεις της γης, της θάλασσας, του ουρανού, τον βασανισμό των αμαρτωλών και τον βύθιο δράκοντα. Αριστερά, βρίσκεται ο Παράδεισος με τον απόστολο Πέτρο στην είσοδο «προ των θυρών» να κρατεί τα κλειδιά του Παραδείσου, ακολουθούμενος από τους δίκαιους. Στον Παράδεισο απεικονίζονται η Παναγία σε θρόνο ανάμεσα στους αγγέλους, ο Αβραάμ έχοντας στα πόδια του τον φτωχό Λάζαρο και άλλους δίκαιους και στα αριστερά απεικονίζεται ο καλός ληστής να κρατά τον σταυρό του. Στα πόδια της Θεοτόκου απεικονίζεται ο δωρητής της εικόνας, ο αφιερωτής αρχιερέας Μάξιμος. Κάτω από τον Παράδεισο απεικονίζονται τα τέσσερα ποτάμια του Παραδείσου, ενώ στο πιο κάτω επίπεδο, ο πλούσιος της παραβολής να καίγεται στην κόλαση και να ζητά από τον Αβραάμ να του στείλει λίγο νερό με τον φτωχό Λάζαρο. Αριστερά του απεικονίζεται ένα ζεύγος που κοιμάται την Κυριακή να αρπάζεται από τους διαβόλους. Στο τελευταίο επίπεδο απεικονίζονται, σε πέντε διαφορετικά χρωματικά διάχωρα, οι ψυχές των κολασμένων. Στις εικόνες αυτές εντυπωσιάζει ο εκπληκτικός συνδυασμός χρωμάτων καθώς και τα διάφορα δυτικά στοιχεία, όπως οι προσπάθειες απόδοσης της τρίτης διάστασης και της ανατομίας του σώματος. Θυμίζουν έντονα επηρεασμό από την τέχνη της Αναγέννησης, με την οποία ήταν σε επαφή η Κύπρος. Κατά παρόμοιο τρόπο είναι δομημένη και η παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας από τον ναό της Παναγίας της Φανερωμένης, στη Λευκωσία. Στην εικόνα αυτή εντυπωσιάζει, στο κάτω μέρος δεξιά, η απεικόνιση της Κόλασης ως ενός Βενετικού Κάστρου, με σαφή πολιτικά μηνύματα για τους υπόδουλους Κυπρίους.

**ΕΙΚΟΝΑ Κοίμηση της Θεοτόκου, Ναός Αρχαγγέλου Μιχαήλ Τρυπιώτη –
Λευκωσία, 16^{ος} αιώνας**

Τοποθεσία: Στον τοίχο αριστερά στο βάθος.

Στην εικόνα αυτή παριστάνεται η Κοίμηση της Παναγίας, το επεισόδιο του Ιεφωνία και η προσέλευση των αποστόλων σε νέφος. Στο κεντρικό τμήμα βρίσκεται η Παναγία στην νεκρική κλίνη, ο Χριστός που περιβάλλεται από δόξα και αγγέλους, ο οποίος κρατάει την ψυχή της με τη μορφή σπαργανωμένου βρέφους, απόστολοι, ιεράρχες και πιστοί. Το επεισόδιο του Ιεφωνία απεικονίζεται σε πρώτο επίπεδο, με τον αρχάγγελο Μιχαήλ που έχει κόψει τα χέρια του βέβηλου, ο οποίος προσπάθησε να ανατρέψει την κλίνη. Ψηλά απεικονίζονται οι απόστολοι που προσέρχονται από τα πέρατα του κόσμου μέσα σε νεφελώματα, καθώς και η Μετάσταση της Θεοτόκου. Ο δωρητής της εικόνας είναι νεαρός άνδρας που φορεί βενετικά ενδύματα και απεικονίζεται γονατιστός σε πρώτο επίπεδο κοντά στο επεισόδιο του Ιεφωνία. Το εκπληκτικό οικοδόμημα στο βάθος σε τριγωνικό σχήμα που θυμίζει τη γέφυρα του Ριάλτο στη Βενετία, η προοπτική απόδοση της εικόνας, τα λαμπερά χρώματα, η φυσιοκρατική απόδοση των μορφών και η μαλακή πτυχολογία των ενδυμάτων τους, κάνουν το έργο αυτό ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα της Κυπροαναγεννησιακής τεχνοτροπίας που ακμάζει στο νησί κατά τη Βενετοκρατία.

**ΕΙΚΟΝΑ Άγιος Νικόλαος, Ναός Παναγίας Χρυσαιλιώτισσας – Λευκωσία,
16^{ος} αιώνας.**

Τοποθεσία: πέμπτο αριστερό διαχωριστικό παραπέτασμα.

Ο άγιος απεικονίζεται σε στάση αυστηρά μετωπική στο χρυσό βάθος, ημίτομος γέροντας στρογγυλογένης, φαλακρός, με έντονα ζυγωματικά σύμφωνα με την καθιερωμένη εικονογραφία του, όπως την γνωρίζουμε από την «Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης» του Διονυσίου εκ Φουρνά. Ο εικονογραφικός τύπος της εικόνας ακολουθεί το πρότυπο που καθιερώθηκε στην Κρητική ζωγραφική του 15^{ου} αιώνα, γνωστή μέσα από τα έργα των Ρίτζων. Ο άγιος Νικόλαος απεικονίζεται να ευλογεί με το δεξί του χέρι μπροστά στο στήθος του και με το αριστερό του χέρι να κρατά καλυμμένο, κάτω από το φαιλόνιο, κλειστό ευαγγέλιο. Το πάχος των σελίδων του ευαγγελίου είναι πορφυρό ενώ το κάλυμμα είναι υποκίτρινο και κοσμείται με πολύτιμους λίθους και χρυσοκονδυλιές. Ο άγιος φορά τα επισκοπικά του άμφια: ερυθρό φαιλόνιο, βαθυκύανο στιχάριο, το οποίο διακρίνεται από το άνοιγμα στο λαιμό, χρυσά επιμάνικα και τεφρόλευκο ωμοφόριο διακριτικό επισκοπικού αξιώματος, το οποίο κοσμείται από μεγάλους χρυσοπερίκλειστους μαύρους σταυρούς. Εκατέρωθεν της κεφαλής του αγίου, στο χρυσό βάθος, με το εγχάρακτο φωτοστέφανο, παριστάνονται σε μικρότερη κλίμακα ο Χριστός και η Παναγία ημίτομοι να κοιτάζουν προς το μέρος του αγίου προσφέροντάς του τα σύμβολα του επισκοπικού του αξιώματος. Η Παναγία ενδεδυμένη με πορφυρό μαφόριο προσφέρει στον άγιο, με τα χέρια καλυμμένα κάτω από το ένδυμά της, ανοικτό σταχτόχρωμο ωμοφόριο με τρεις χρυσούς σταυρούς. Ο Χριστός απεικονίζεται στα δεξιά του αγίου να φορεί πορφυρό χιτώνα και ώχρινο ιμάτιο, φωτισμένο με χρυσές ανταύγειες. Με το αριστερό του χέρι κρατεί κλειστό ειλητάριο, ενώ με το δεξί του χέρι απλωμένο προς το μέρος του αγίου Νικολάου τού προσφέρει κλειστό ευαγγέλιο.

Η επιμελημένη γεωμετρική ακρίβεια στην απόδοση των λαμάτων των αμφίων, η ανάγλυφη απόδοση των όγκων στο πρόσωπο με την αρμονική ενοποίηση των τόνων και η τεχνική αρτιότητα, τόσο ως προς την ζωγραφική εκτέλεση, όσο και

προς την κατασκευή της εικόνας, συνηγορούν στην απόδοση της εικόνας σε κρητικό εργαστήριο του 16^{ου} αιώνα που μιμείται έργα του Ανδρέα Ρίτζου.

Στο κάτω μέρος της εικόνας απεικονίζονται οι δωρητές της εικόνας, οι γονείς και ο γιός τους, με τα χέρια ενωμένα σε στάση προσευχής. Οι άρρενες στα αριστερά, φορούν πλατύγυρα καπέλα και μαύρα πανωφόρια και η μητέρα στα δεξιά της εικόνας κρατάει ροζάριο και έχει το κεφάλι καλυμμένο με λευκό πλεκτό κεφαλόδεσμο καλυμμένο από διαφανές λευκό βέλος. Η δωρήτρια φορά μαύρο φαρδύ φόρεμα με πλατύ άνοιγμα μπροστά από το στήθος που καλύπτεται με λευκό διαφανές ένδυμα σύμφωνα με τη μόδα του πρώτου μισού του 16^{ου} αιώνα.

ΕΙΚΟΝΑ Ευαγγελισμός της Θεοτόκου, Ναός Παναγίας Φανερωμένης – Λευκωσία, αρχές 17^{ου} αιώνα. Έργο Εμμανουήλ Τζανφουρνάρη

Τοποθεσία: Στον νότιο τοίχο μετά το πέμπτο αριστερό διαχωριστικό παραπέτασμα.

Ο ευαγγελισμός της Θεοτόκου είναι έργο του Κερκυραίου ζωγράφου Εμμανουήλ Τζανφουρνάρη, 1570-1631 περίπου, που έζησε και εργάστηκε στη Βενετία. Ο μεγάλος αριθμός εικόνων του Τζανφουρνάρη που έχει εντοπιστεί στην Κύπρο και το γεγονός ότι ήταν παντρεμένος με Κυπρία, οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο Κερκυραίος καλλιτέχνης έχει εργαστεί για κάποιο διάστημα στην μεγαλόνησο, κυρίως στην πόλη της Λάρνακας, από όπου καταγόταν η οικογένεια της συζύγου του. Το έργο χρονολογείται στις πρώτες δεκαετίες του 17^{ου} αιώνα, περίοδο κατά την οποία επιβεβαιώνεται από τα αρχειακά στοιχεία ότι απουσίαζε από τη Βενετία. Το έργο του Τζανφουρνάρη κατάφερε να καλύψει εν μέρει το

καλλιτεχνικό κενό που είχε δημιουργηθεί λόγω της ερήμωσης του νησιού από καλλιτέχνες την πρώτη πενήκονταετία μετά την Οθωμανική κατάκτηση, ανανεώνοντας την Μεταβυζαντινή ζωγραφική της Κύπρου, με στοιχεία της σύγχρονης Κρητικής ζωγραφικής.

Η εικονογραφία του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου ακολουθεί παλαιό πρότυπο που επαναλαμβάνεται κατά τον 16^ο αιώνα στην Περίβλεπτο, στη Μονή Κουτλουμουσίου (κοινοβιακή μονή στο Άγιον Όρος), καθώς και σε άλλα μέρη στην Ελλάδα. Η Θεοτόκος απεικονίζεται σε στάση δέησης με τα δύο χέρια σηκωμένα στο ύψος του στήθους και σε ανοικτό υμνολόγιο (Απόκρυφα), που βρίσκεται μπροστά της αναγράφεται ΜΗ ΜΕ ΔΕ/ΛΕΑΣΗΣ/ ΑΠΑΤΗ/ ΟΥ ΓΑΡ Ε/ΓΝΩΝ/ ΗΔΟΝΗΝ, που προέρχεται από τον εσπερινό της 25^{ης} Μαρτίου. Η απεικόνιση του ανοικτού υμνολογίου στον Ευαγγελισμό είναι χαρακτηριστικό δυτικό στοιχείο, όπως για παράδειγμα στον Ευαγγελισμό της Φλωρεντίας του Λεονάρντο Ντα Βίντσι. Με τον πίνακα του Ντα Βίντσι η εικόνα του Τζανφουρνάρη παρουσιάζει εικονογραφικές ομοιότητες ως προς την απεικόνιση του αναλογίου, τη στάση της Θεοτόκου και την απεικόνιση του κήπου στο βάθος.

Η τέχνη του Τζανφουρνάρη παρουσιάζει εικονογραφική συγγένεια με εκείνη του δασκάλου του Μάρκου Μπαθά, και μέσω αυτού, με τον μεγάλο Κρητικό ζωγράφο Μιχαήλ Δαμασκηνό. Κοινό χαρακτηριστικό του Τζανφουρνάρη με τους καλλιτέχνες αυτούς είναι ο τρόπος εισαγωγής και χρήσης ιταλικών φυσιοκρατικών στοιχείων, όπως για παράδειγμα η μαλακή πτυχολογία, η προοπτική απόδοση, η διακόσμηση των αρχιτεκτονημάτων και των επίπλων και άλλων. Στην εικόνα εντοπίζονται παρ'όλα αυτά ορισμένες σχεδιαστικές αδυναμίες ιδιαίτερα ως προς την απόδοση των ποδιών της Θεοτόκου.

Το εικονογραφικό πρότυπο της εικόνας του Ευαγγελισμού είναι πιθανόν η ψηφιδωτή παράσταση του Ευαγγελισμού στον ναό του αγίου Γεωργίου των Ελλήνων στη Βενετία.

**ΕΙΚΟΝΑ Κοινωνία των Αποστόλων, Ναός Παναγίας Χρυσαινιώτισσας -
Λευκωσία τέλη του 15^{ου} αιώνα.**

Τοποθεσία: Δεξιά πλευρά του τρίτου κεντρικού ρομβοειδούς παραπετάσματος.

Στο κέντρο δωματίου πίσω από μια αγία Τράπεζα απεικονίζεται ο Ένθρονος Ιησούς ευλογώντας δεξιά και αριστερά τους μαθητές Του. Η κλήση των Αποστόλων τονίζεται με δύο χρυσές επιγραφές που ξεκινούν από το στόμα του Χριστού και καταλήγουν μπροστά από τα στόματα των Πρωταποστόλων. Στις κάτω γωνίες της εικόνας απεικονίζονται οικόσημα με εφορμώντα λέοντα που φέρει σταυρό. Ανάμεσα στα δύο οικόσημα αναγράφεται η ακόλουθη επιγραφή: «+ ΔΕΓΙΧΘΣ ΤΟΥ ΔΟΥΛΟΥ ΤΟΥ Θ(ΕΟ)Υ ΔΑΝΙΗΛ ΗΟΥ ΜΑΚΑΡΙΤΙ ΕΠΥΣΚΟΠΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΗΓΟΥΜΕ[ΝΟΥ] ΑΜΑΘΟΥΝΤΟΝ». Στη μεταβυζαντινή τέχνη το εικονογραφικό θέμα της Κοινωνίας των Αποστόλων δέχτηκε πολλές επιδράσεις από την αναγκαστική συμβίωση με ετεροδόξους στα Βενετοκρατούμενα ορθόδοξα μέρη: Κύπρος, Κρήτη, Αιγαίο, Ιόνιο και αλλού. Στην Κύπρο η Κοινωνία των Αποστόλων εικονογραφήθηκε στις ασίδες των ναών, κυρίως κατά την διάρκεια της Βενετοκρατίας, ακολουθώντας τον τύπο της διπλής απεικόνισης του Χριστού.

Η «προοπτική του ενός σημείου», η πτυχολογία των ενδυμάτων, οι έντονοι χρωματισμοί, οι φυσιογνωμικές ομοιότητες ορισμένων μορφών η καλή χρήση

των διαφορετικών καλλιτεχνικών ιδιωμάτων, αναγεννησιακών και βυζαντινών, συνδέουν την εικόνα του Βυζαντινού Μουσείου με την ακριβώς χρονολογημένη στο 1502 ιταλοβυζαντινή τοιχογραφία της Κοινωνίας των Αποστόλων της Παναγίας της Ποδίθου στην Γαλάτα. Οι ραδινές μορφές της εικόνας σε σύγκριση με τις πιο κοντόχοντρες μορφές της Ποδίθου, όπως επίσης και η χρονολογημένη στο 1494 τοιχογραφία της Κοινωνίας των Αποστόλων στον Τίμιο Σταυρό του Αγιασμάτι, που κατά πάσαν πιθανότητα επηρεάστηκε από την εικόνα του Βυζαντινού Μουσείου, συνηγορούν στη χρονολόγηση της εικόνας στο τελευταίο τέταρτο του 15^{ου} αιώνα. Δυστυχώς τα άλλα στοιχεία που προσφέρει η εικόνα, όπως η επιγραφή με τον άγνωστο επίσκοπο Πέτρο, ηγούμενο «Αμαθούντων», και το αταύτιστο οικόσημο με τον σταυροφόρο, εφορμώντα λέοντα, που κατατάσσει την εικόνα κατά τη Βενετοκρατία λόγω του αναγεννησιακού του πλαισίου, δεν δίνουν προς το παρόν κάποιο συγκεκριμένο στοιχείο για μια ακριβέστερη χρονολόγηση.

ΕΙΚΟΝΑ Ένθρονη Παναγία ανάμεσα στους Αγίους Νικόλαο και Γεώργιο, Ναός Αγίου Γεωργίου – Χωριό Βατυλή, 16^{ος}-17^{ος} αι.

Τοποθεσία: Αριστερή πλευρά του τρίτου κεντρικού ρομβοειδούς παραπετάσματος.

Οι λεηλασίες και οι σφαγές που ακολούθησαν την ολοκληρωτική κατάκτηση της Κύπρου το 1571 από τους Οθωμανούς ανάγκασαν αρκετούς Κύπριους καλλιτέχνες, όπως και λόγιους να εγκαταλείψουν το νησί. Την ίδια εποχή παρατηρείται η αποστολή εικόνων στην Κύπρο από την Κρήτη, τα Επτάνησα και τη Βενετία, όπως η εικόνα που βλέπετε, η οποία φιλοτεχνήθηκε στη Βενετία.

Η εικόνα απεικονίζει την Θεοτόκο Βρεφοκρατούσα σε θρόνο, ανάμεσα στους αγίους Γεώργιο και Νικόλαο στον δυτικό εικονογραφικό τύπο της Ιεράς Συζήτησης (=ΣΑΚΡΑ ΚΟΝΒΕΡΣΑΤΣΙΟΝΕ). Δωρητής της εικόνας είναι ο Πρωτοπαπάς Γεώργιος, ιερέας του ναού του αγίου Γεωργίου των Ελλήνων στη Βενετία, που μετανάστευσε με την οικογένειά του από την Κύπρο στη Γαληνοτάτη (Δημοκρατία της Βενετίας ως το 1797) . Σύμφωνα με την επιγραφή σε ανοικτό βιβλίο ανάμεσα στους δωρητές, στο κάτω μέρος της εικόνας, απεικονίζονται εκτός από τον Πρωτοπαπά Γεώργιο, η σύζυγός του Αχελού και ο γιός του Αλοΐζιος, ο αδελφός του Φραγκίσκος με τη νύφη του Φλωρέντζα και τον ανειψιό του Γεώργιο.

Η εικόνα έγινε σε δύο διαφορετικές φάσεις. Η πρώτη κατά τον 16^{ov} αιώνα από μεταβυζαντινό καλλιτέχνη ζωγράφο, κοντά στην τεχνοτροπία του Μιχαήλ Δαμασκηνού, και η δεύτερη κατά τις πρώτες δεκαετίες του 17^{ou} αιώνα, από καλλιτέχνη που ζωγραφίζει σύμφωνα με την ιταλική αναγεννησιακή τεχνοτροπία της εποχής. Η εικόνα έχει αποσταλεί μετά το 1604, ημερομηνία θανάτου και του τελευταίου αναφερομένου προσώπου στο βιβλίο των δωρητών στο τουρκοκρατούμενο χωριό Βατυλή.

ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ Άγιος Νικόλαος της Στένης – Χωριό Κακοπετριά, 14^{ος} αιώνας.

Τοποθεσία: Στα δεξιά του τρίτου κεντρικού ρομβοειδούς παραπετάσματος.

Οι αποτοιχισμένες τοιχογραφίες της αψίδας και της ανατολικής καμάρας του αγίου Νικολάου της Στένης στην Κακοπετριά ανήκουν στην παλαιολόγεια φάση

του ναού και χρονολογούνται στον 14^ο αιώνα. Όταν οι τοιχογραφίες χρειάστηκε να αποκολληθούν μετά από προβλήματα υγρασίας, αποκαλύφθηκε κάτω από αυτές ένα προγενέστερο στρώμα τοιχογραφιών που χρονολογείται στον 11^ο αιώνα. Για τον λόγο αυτό οι αποτοιχισμένες τοιχογραφίες μεταφέρθηκαν στο Βυζαντινό Μουσείο, όπου εκτίθενται μόνιμα σε ένα ειδικά διαμορφωμένο χώρο.

Οι τοιχογραφίες απεικονίζουν στο τεταρτοσφαίριο της αψίδας την Παναγία όρθια σε στάση δέησης ανάμεσα στους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ. Στην αριστερή πλευρά της καμάρας απεικονίζεται η Ανάληψη και στη δεξιά η Πεντηκοστή.

Στην Ανάληψη ο Χριστός, που απεικονίζεται με ενδύματα απαστράπτοντα από φως, ανεβαίνει στον ουρανό, μέσα σε ελλειπτική δόξα που κρατούν τέσσερις άγγελοι. Στο έδαφος βρίσκονται οι απόστολοι σε δύο ομάδες γύρω από τη Θεοτόκο. Τα δύο ελαιόδεντρα αριστερά και δεξιά της Θεοτόκου υποδηλώνουν το όρος των Ελαιών.

Η παράσταση της Πεντηκοστής διαδραματίζεται σε υπερών, όπου έμεναν οι μαθητές του Χριστού. Οι μαθητές απεικονίζονται καθήμενοι σε σύνθρονο, ένα ημικυκλικό έδρανο με υποπόδιο. Στην κορυφή του ημικυκλίου απεικονίζονται οι πρωτοκορυφαίοι απόστολοι Πέτρος και Παύλος. Οι δύο σειρές συμπληρώνονται με δύο νέους σε ηλικία μαθητές. Όλοι είναι ήρεμοι με γλυκιά έκφραση και στοχαστικό βλέμμα και κρατούν ειλητάρια ή βιβλία. Μεταξύ των πρωτοκορυφαίων διακρίνεται ένα κάθισμα κενό. Είναι η θέση του Χριστού, της θείας κεφαλής της Εκκλησίας, την οποία απεικονίζει η Πεντηκοστή. □ Στο επάνω

μέρος της εικόνας απεικονίζεται ο ουρανός με τμήμα κύκλου. Από αυτόν εκπέμπονται δύο δέσμες ακτίνων, δώδεκα συνολικά, που κατεβαίνουν προς τους αποστόλους. Στο ημικυκλικό κενό ανάμεσα στο κέντρο του σύνθρονου απεικονίζεται μορφή γέροντα με στέμμα στο κεφάλι του και στρογγυλή γενειάδα να κρατεί με τα χέρια του σεντόνι, μέσα στο οποίο φαίνονται δώδεκα ειλητάρια. Ο γέροντας αναπαριστά τον Κόσμο και τα δώδεκα ειλητάρια που κρατεί, την Οικουμένη, όπου θα κηρυχθεί ο λόγος του Θεού από τους αποστόλους.

ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΗΣ ΣΤΕΓΗΣ

Το εικονοστάσιο δύο στάσεων είναι πιστό αντίγραφο του εικονοστασίου του Αγίου Νικολάου της Στέγης στην Κακοπετριά και είναι κατασκευασμένο από ξύλο καρυδιάς. Η κατασκευή δεν περιλαμβάνει τα βημόθυρα, τα οποία βρίσκονταν στην Ιερά Αρχιεπισκοπή, του Εσταυρωμένου, των Λυπηρών και των εικόνων του Δωδεκάορτου, τα οποία υπήρχαν στο Μουσείο. Πέραν του προτύπου κατασκευάσθηκαν επιπρόσθετα δύο πλαϊνοί ξυλόγλυπτοι στύλοι δεξιά και αριστερά του εικονοστασίου, για στήριξη και εφαρμογή του νέου εικονοστασίου στο χώρο. Στο πάνω μέρος του εικονοστασίου προστέθηκαν ο Σταυρός και τα Λυπητερά, δηλαδή οι μορφές της Παναγίας και του αγίου Ιωάννη του Θεολόγου που θρηνούν, και πιο κάτω οι εικόνες του Δωδεκάορτου. Στην πιο κάτω ζώνη, η εικόνα του αγίου Ιωάννη του Ευαγγελιστή ανήκει σε ζωγράφο του 17^{ου} αιώνα. Όλες οι υπόλοιπες εικόνες, το βημόθυρο και ο Σταυρός χρονολογούνται στα 1627 και υπογράφονται από τον ζωγράφο Παύλο Ιερογράφο, τον σημαντικότερο και παραγωγικότερο ζωγράφο του 17^{ου} αιώνα στην Κύπρο.

ΑΙΘΟΥΣΑ 2

ΕΚΘΕΣΗ ΒΗΜΟΘΥΡΩΝ

Τοποθεσία: Στα δεξιά και αριστερά της εισόδου.

Μια ομάδα βημοθύρων από τον 16^ο μέχρι και τον 20^ο αιώνα παρουσιάζουν την εξέλιξη της ξυλογλυπτικής τέχνης από τα τέλη της Βενετοκρατίας μέχρι και την Αγγλοκρατία στην Κύπρο. Αν η ζωγραφική του νησιού υποβαθμίζεται σταδιακά κατά την Τουρκοκρατία λόγω έλλειψης καλών ζωγράφων και επαφών με τα μεγάλα καλλιτεχνικά κέντρα, η ξυλογλυπτική τέχνη παρουσιάζει ακμή και επηρεάζεται από το τουρκομπαρόκ και τη γλυπτική των Οθωμανών με στοιχεία όπως το παγδατί διακοσμητικό πλέγμα, που εισάγεται την εποχή αυτή. Βημόθυρο ονομάζεται η μικρή πόρτα αποτελούμενη από δύο θυρόφυλλα που κλείνει την Ωραία Πύλη και φέρει συνήθως εικονογραφημένο τον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Το πρώτο Βημόθυρο από αριστερά, που προέρχεται από την Εκκλησία Μεταμορφώσεως στην Κάτω Μονή, ανήκει στη χαρακτηριστική τεχνοτροπία βημοθύρων του τέλους της Βενετοκρατίας, που θα επικρατήσει μέχρι το τέλος του 17^{ου} αιώνα. Τα θυρόφυλλά του σχηματίζουν υψηλό οξυκόρυφο τόξο με δίλοβη λοξόμητη απόληξη, υστερογοθικού τύπου που επιστέφεται από στηθάριο με το Άγιον Μανδύλιον.

Το πλαίσιο του τόξου, το στηθάριο και τα διάχωρα στην κάτω ζώνη των Βημοθύρων κοσμούνται με φυτικό βλαστό, που αποδίδεται με ανάγλυφη και διάτρητη τεχνική, χαρακτηριστικό δείγμα της ξυλογλυπτικής της Βενετοκρατίας στην Κύπρο (1489-1571).

Το σχήμα των βημοθύρων με το χαρακτηριστικό οξυκόρυφο τόξο, την εικονογραφική διάταξη και τους μεγάλους μεγέθους ελισσόμενους φυτικούς κλάδους στο πλαίσιο του τόξου, απαντάται σε παράθυρα τόσο στην Βενετία όσο και στις βενετοκρατούμενες ελληνικές περιοχές κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα. Στην άνω ζώνη των βημοθύρων απεικονίζεται ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου και στην κάτω οι Τρεις Ιεράρχες με τον άγιο Νικόλαο. Ανάλογη διακόσμηση απαντάται στο βημόθυρο του Παύλου Ιερογράφου, που χρονολογείται στο 1659 και στο βημόθυρο του 17ου αιώνα που επιζωγραφίστηκε κατά τον 19^ο αιώνα.

Τα βημόθυρα κατά τον 19^ο αιώνα παρουσιάζουν ακόμα μια σειρά από ιεράρχες, αυξάνοντας τον αριθμό τους σε οκτώ, μειώνοντας όμως το ύψος τους κατά το ήμισυ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το βημόθυρο του 1852 και το βημόθυρο που επαναπατρίστηκε από τη Γερμανία το 2008 και προέρχεται από το ναό του Αγίου Θεράποντος στην τουρκοκρατούμενη Αγκαστίνα. Στην ίδια εποχή και τεχνοτροπία ανήκει επίσης ένα βημόθυρο που προέρχεται από την Αρχιεπισκοπή και φέρει διακόσμηση από παγδατί. Το βημόθυρο που επαναπατρίστηκε το 2009, επίσης από τη Γερμανία, και προέρχεται από τον ναό των αρχαγγέλων στην τουρκοκρατούμενη Πηγή Αμμοχώστου και που απεικονίζει τους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ ολόσωμους σε ολόκληρη την επιφάνεια των θυροφύλλων και ελισσόμενους φυτικούς κλάδους στο πλαίσιο του τόξου. Αντίστοιχα βημόθυρα με ολόσωμες μορφές αλλά χωρίς ξυλόγλυπτη διακόσμηση είναι εκείνα με τους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο, που χρονολογούνται κατά τον 16^ο-17^ο αιώνα.

**ΕΙΚΟΝΑ Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, Ναός Αγίου Κασσιανού – Λευκωσία,
16^{ος} αιώνας**

Τοποθεσία: Στο πρώτο διαχωριστικό στα αριστερά.

Στο μέσον ο Ιησούς απεικονίζεται να ευλογεί λευκοντυμένος στο όρος Θαβώρ πλαισιωμένος από τους προφήτες Ηλία και Μωυσή. Πλαισιώνεται από σφαιρική γαλάζια δόξα με χρυσές ακτίνες που εκπέμπονται από το κέντρο της. Στους πρόποδες του όρους ο Πέτρος γονατιστός απευθύνεται στον Ιησού, ενώ τα αδέρφια Ιάκωβος και Ιωάννης πέφτουν έντρομοι πρηνηδόν σε αντίθετες κατευθύνσεις.

Ιδιαιτερότητα παρουσιάζει η απεικόνιση της δωρήτριας σε μικρό ένθετο στα πόδια του προφήτη Ηλία να προσεύχεται γονατιστός στο δωμάτιό της.

ΕΙΚΟΝΑ Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, Ιερά αρχιεπισκοπή, 18^{ος} αιώνας

Τοποθεσία: Στα δεξιά και αριστερά της εισόδου.

Ο άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος απεικονίζεται φτερωτός και μετωπικός, να ευλογεί και να κρατεί σταυροφόρο ράβδο και ειλητάριο με την επιγραφή ΜΕΤΑΝΟ/ΕΙΤΕ ΗΓΓΙΚΕ/ ΓΑΡ Η ΒΑ/ΣΙΛΕΙΑ ΤΩΝ/ ΟΥΡΑΝΩΝ. Σε μικρό δέντρο, στο πρώτο επίπεδο στα αριστερά, είναι ακουμπισμένη αξίνη και στα δεξιά σε λεκάνη απεικονίζεται η κεφαλή του αποκεφαλισθέντα Ιωάννη, στον εικονογραφικό τύπο της Αποτομής. Σύμφωνα με ερυθρή κεφαλαιογράμματη επιγραφή στο πλαίσιο, στο κάτω μέρος της εικόνας, η ίδια έχει δωρηθεί από τη μοναχή Κατελού.

Ο εικονογραφικός τύπος του Προδρόμου επαναλαμβάνει παλαιολόγιο πρότυπο που καθιερώθηκε από την Κρητική σχολή με παραλλαγές ως προς την απόδοση της κεφαλής: άλλοτε βρίσκεται στο έδαφος, άλλοτε στο χέρι του Προδρόμου ως κεφαλοφόρος και άλλοτε δεν απεικονίζεται καθόλου.

Η εικόνα του Βυζαντινού Μουσείου παρουσιάζει ομοιότητες με τη σχολή του Διονυσίου του εκ Φουρνά στο Άγιον Όρος, ο οποίος αντιπροσωπεύει το κίνημα επιστροφής του 18ου αιώνα στην τεχνοτροπία της «Μακεδονικής Σχολής» του 14ου αιώνα. Ο ζωγράφος της εικόνας φαίνεται είτε να γνωρίζει πολύ καλά τον τρόπο με τον οποίο εργάζεται ο Διονύσιος, είτε να χρησιμοποιεί τα αντίβόλά του. Στην εικόνα απαντώνται τα χαρακτηριστικά του ζωγραφικού έργου του Διονυσίου, όπως το πλατύ πλάσιμο των προσώπων και της πτυχολογίας καθώς και η προσπάθεια για απόδοση των όγκων. Τόσο τα τεχνοτροπικά στοιχεία της εικόνας, όσο επίσης και η παράλληλη παρουσία στο νησί του αγιορείτη μοναχού Ματθαίου Κουτλουμουσιανού (1714, 1730 και 1735), συνηγορούν σε απόδοσή της σε αγιορείτικο εργαστήριο του πρώτου μισού του 18ου αιώνα.

ΨΗΦΙΔΩΤΑ Σπαράγματα από την ψηφιδωτή παράσταση της αψίδας της Παναγίας Κανακαριάς – Λυθράγκωμη, 6^{ος} αιώνας.

Τα ψηφιδωτά της Παναγίας Κανακαριάς ανήκουν στην πρωτοβυζαντινή περίοδο 4^{ος}-7^{ος} αιώνας. Εντοίχια πρωτοβυζαντινά ψηφιδωτά διασώζονταν μέχρι το 1974 σε τρεις αψίδες της Κύπρου: στους ναούς της Παναγίας Κανακαριάς στην Λυθράγκωμη, της Παναγίας Κυράς στα Λιβάδια Αμμοχώστου και της Παναγίας Αγγελόκτιστης στο Κίτι. Ένα άλλο αρκετά φθαρμένο ψηφιδωτό βρέθηκε σε μια μικρή κόγχη του βορείου παρεκκλησιού της βασιλικής του Κουρίου και εκτίθεται

αποτοιχισμένο στο Μουσείο Επισκοπής. Δυστυχώς το ψηφιδωτό της Παναγίας Κυράς αφαιρέθηκε από Τούρκους αρχαιοκάπηλους μετά το 1974 και η τύχη του αγνοείται. Την ίδια τύχη είχε και η παράσταση της Παναγίας Κανακαριάς, αλλά ευτυχώς αρκετά σπαράγματα έχουν επαναπατριστεί και εκτίθενται στο Βυζαντινό Μουσείο, ενώ άλλα έχουν κατασχεθεί στη Γερμανία και θα επιστραφούν μετά την εκδίκαση της υπόθεσης. Δυστυχώς όμως, ένας μικρός αριθμός σπαραγμάτων έχει πωληθεί σε ιδιώτες και η τύχη τους αγνοείται. Η μοναδική σωζόμενη ψηφιδωτή παράσταση σε ασίδα στην Κύπρο είναι εκείνη του ναού της Παναγίας Αγγελόκτιστης που βρίσκεται στο Κίτι, στην επαρχία Λάρνακας.

Στην παράσταση που υπήρχε στην ασίδα του ναού της Παναγίας Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη, πριν το 1974, απεικονιζόταν η Παναγία καθιστή σε λυρόσχημο θρόνο κρατώντας στα γόνατά της τον νεαρό Χριστό. Η Θεοτόκος και ο Χριστός περιβάλλονταν με φωτεινή δόξα, χαρακτηριστικό της θεότητας, τονίζοντας την ονομασία της Παναγίας ως Θεοτόκος και όχι ως Χριστοτόκος, όπως την ονόμαζαν οι Μονοφυσίτες. Τονίζεται δηλαδή το δόγμα, το οποίο καθιερώθηκε με την ΤΡΙΤΗ & ΤΕΤΑΡΤΗ Οικουμενική Σύνοδο για τις δύο φύσεις του Χριστού, τη Θεία και την Ανθρώπινη.

Η παλαιοχριστιανική ψηφιδωτή παράσταση της ασίδας της Παναγίας Κανακαριάς στη Λυθράγκωμη είχε ενσωματωθεί και σωζόταν μέχρι το 1974 στην μεταγενέστερη φάση του ναού του 12ου αιώνα. Κατά την περίοδο της Εικονομαχίας η ψηφιδωτή παράσταση φαίνεται να είχε καλυφθεί από κονίαμα που αποκαλύφθηκε στον 20ό αιώνα. Πρόκειται για την παλαιότερη ψηφιδωτή παράσταση ασίδας στην Κύπρο που σωζόταν επί τόπου. Μετά την τουρκική εισβολή του 1974 τα ψηφιδωτά αφαιρέθηκαν από Τούρκους αρχαιοκάπηλους,

όπως αποδείχθηκε από δικαστικούς αγώνες στις Ηνωμένες Πολιτείες, και εξήχθησαν παράνομα.

Στο τεταρτοσφαίριο της αψίδος απεικονίζονταν η Ένθρονη Θεοτόκος με τον Χριστό πλαισιωμένοι από αρχαγγέλους. Το θέμα υπογραμμίζει το δόγμα της θείας Ενανθρώπησης και παράλληλα εξάγει τη μορφή της Θεοτόκου που απεικονίζεται μαζί με τον Χριστό σε δόξα. Σε πλατιά διακοσμητική ταινία με μαϊάνδρο άκανθας, περιμετρικά της συνθέσεως, εγγράφονταν δεκατρία μετάλλια με τις προτομές των δώδεκα αποστόλων και του Χριστού ή ενός σταυρού. Ανάλογες ζώνες με μορφές αποστόλων εντοπίζονται στον άγιο Βιτάλιο της Ραβέννας και στην αγία Αικατερίνη στο Σινά.

Η τεχνοτροπία του ψηφιδωτού κινείται μεταξύ της κλασικίζουσας τάσης, όπως για παράδειγμα στον Όσιο Δαυίδ Θεσσαλονίκης στα τέλη του 5ου αιώνα και της τάσης για συμμετρία και αυστηρή σχηματοποίηση, όπως λόγου χάρη στην αγία Αικατερίνη στο Σινά μεταξύ 548 και 565. Η παράσταση της Κανακαριάς έχει συνδεθεί με την ανοικοδόμηση της Σαλαμίνας μετά το 526 και το 527 και έχει χρονολογηθεί στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Ιουστινιανού, μεταξύ 527 και 565.

Η καταστροφή του ψηφιδωτού και ο επαναπατρισμός τμήματός του:

Τα ψηφιδωτά εξήχθησαν από την Κύπρο από τον Τούρκο αρχαιοκάπηλο Αϊντίν Ντικμέν, ο οποίος τα αφαίρεσε με τη συνεργασία του τουρκικού κατοχικού στρατού και τα πούλησε στο εξωτερικό. Το 1985 με τη μεσολάβηση εμπόρου

τέχνης στο Λονδίνο επιστράφηκαν στην Κύπρο τα ψηφιδωτά των Αποστόλων Λουκά και Βαρθολομαίου. Το 1988 η Αμερικανίδα συλλέκτης Πέγκ Γκόλντμπεργκ αγόρασε στην Ελβετία, με την μεσιτεία ενός Ολλανδού συλλέκτη και ενός Αμερικανού δικηγόρου τέσσερα σπαράγματα ψηφιδωτών της Κανακαριάς για ένα εκατομμύριο δολάρια από τον Aidin Dikmen, ο οποίος παρουσιάστηκε ως ο «νόμιμος κάτοχος» τους. Σκοπός της ήταν να τα πουλήσει στην Αμερική για το ποσό των είκοσι εκατομμυρίων δολαρίων και από τα έσοδα της πώλησης, οι υπόλοιποι, αυτοί που έλαβαν μέρος στη συναλλαγή, θα λάμβαναν προκαθορισμένο ποσό. Στην Αμερική η Γκόλντμπεργκ προσπάθησε να πουλήσει τα ψηφιδωτά στο Μουσείο Πωλ Γκέττυ στο Μάλιμπου, όμως η διευθύντρια του μουσείου ειδοποίησε τις κυπριακές αρχές. Το 1991 μετά από δίκες δύο ετών το ομοσπονδιακό δικαστήριο της Ινδιανάπολης επέστρεψε στις κυπριακές αρχές το άνω ήμισυ του Χριστού, το κεφάλι και τμήμα του στήθους του αρχαγγέλου Μιχαήλ και τα μετάλλια με τους αποστόλους Ματθαίο και Ιάκωβο σε άθλια κατάσταση. Το 1997 επαναπατρίστηκε από τη Γερμανία το μετάλλιο με τη μορφή του αποστόλου Θαδδαίου. Στο Μόναχο της Γερμανίας έχουν βρεθεί ακόμη στην κατοχή του Τούρκου αρχαιοκάπηλου το μετάλλιο με τον Απόστολο Θωμά, το χέρι του αρχάγγελου Γαβριήλ και μέρος της αριστερής παλάμης της Θεοτόκου, τα οποία δεν έχουν επαναπατριστεί ακόμη. Αγνοείται η τύχη των μεταλλίων με τις μορφές των αποστόλων Ανδρέα και Μάρκου καθώς και το κάτω ήμισυ του Χριστού. Σήμερα στο μουσείο εκτίθενται, κοιτάζοντας από αριστερά προς τα δεξιά, τα μετάλλια των αποστόλων Ματθαίου, Βαρθολομαίου, Λουκά, ο Χριστός, τεμάχια των ψηφιδωτών που βρέθηκαν στο πάτωμα της εκκλησίας μετά τη λεηλασία, ο αρχάγγελος και τα μετάλλια των αποστόλων Θαδδαίου και Ιάκωβου.

ΗΜΙΚΥΚΛΙΚΗ ΠΡΟΘΗΚΗ: Έκθεση για τα δύο χιλιάδες χρόνια της Εκκλησίας της Κύπρου:

Η έκθεση για τα 2000 χρόνια της Εκκλησίας της Κύπρου διοργανώθηκε το 1995 με την ευκαιρία των εορτασμών για τη Λευκωσία, πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης για τον μήνα Σεπτέμβριο. Παρουσιάζονται αρχιερατικά άμφια και εκκλησιαστικά σκεύη, όπως αρχιεπισκοπικές μίτρες, δισκοπότηρα, δισκάρια, σταυροί, εξαπτέρυγα, καπνιστήρια κ.ά., καθώς επίσης ευαγγέλια με αργυρεπίχρυσα καλύμματα, κεντητοί επιτάφιοι, ξυλόγλυπτοι σταυροί και εικόνες που μαρτυρούν την μακραίωνη ιστορία της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Κύπρου. Από τα εκθέματα ξεχωρίζει ο μεταλλικός Σταυρός από την Εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο Γούρρι που χρονολογείται στον 10^ο και 11^ο αιώνα. Σήμερα σώζεται μόνο ένα μετάλλιο στη διασταύρωση των βραχιόνων του σταυρού, που απεικονίζει ανάγλυφο τον Χριστό Παντοκράτορα. Άλλα δύο μετάλλια με τις μορφές, ίσως, της Θεοτόκου και του Προδρόμου υπήρχαν στα άκρα του οριζόντιου βραχίονα του Χριστού. Ψηλά, πάνω στον κατακόρυφο βραχίονα, υπάρχει έξεργη η μορφή ενός Αγγέλου. Ένα σημαντικό δείγμα της αργυροχρυσοχοΐας κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας είναι το Άγιο Ποτήριο από την εκκλησία του αγίου Σάββα στη Λευκωσία, που σύμφωνα με την επιγραφή κατασκευάστηκε το 1501 για την άγνωστη, μέχρι σήμερα, Μονή του αγίου Μάμαντος στη Λευκωσία. Μονή γνωστή σ' εμάς μονάχα από γραπτές πηγές.

ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΖΟΜΕΝΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ:

Το 1997 επαναπατρίστηκαν 36 τεμάχια τοιχογραφιών που είχαν κλαπεί από το καθολικό της Μονής του Αντιφωνητή στην Καλογραία και είχαν μεταφερθεί παράνομα στο Μόναχο της Γερμανίας από τον Τούρκο αρχαιοκάπηλο Αϊντίν

Ντικμέν. Την ίδια χρονιά η Γερμανική Αστυνομία σε συνεργασία με την Interpol εντόπισε τρακόσια άλλα έργα τέχνης (τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, εικόνες και χειρόγραφα) από πενήντα διαφορετικούς ναούς. Οι συνοδευτικές φωτογραφίες απεικονίζουν τις **τοιχογραφίες της Δευτέρας Παρουσίας και της Ρίζας του Ιεσσαί** που χρονολογούνται στον 15^ο αιώνα, όπως ήταν πριν την τουρκική εισβολή του 1974 και μετά την παράνομη αφαίρεση και εξαγωγή τους στο εξωτερικό, όπως είναι σήμερα. Στη φωτογραφία της παράστασης της **Ρίζας του Ιεσσαί** εγγράφονται σε κίτρινο πλαίσιο, τα σπαράγματα που έχουν επαναπατρισθεί. Τα επαναπατρισθέντα σπαράγματα των τοιχογραφιών εκτίθενται σε ξύλινες προθήκες με γυάλινο κάλυμμα, όπως έφτασαν από το εξωτερικό. Όταν θα ολοκληρωθεί ο επαναπατρισμός όλων των σπαραγμάτων από τη Γερμανία, θα γίνει προσπάθεια ανασύνθεσης των δυο αυτών τοιχογραφιών.

ΜΟΝΙΜΗ ΕΚΘΕΣΗ «Όμηροι στη Γερμανία» στον υπόγειο εκθεσιακό χώρο:

Μετά την κατάληψη του βορείου τμήματος της Κύπρου από την Τουρκία το καλοκαίρι του 1974, ξεκίνησε μια πρωτόγνωρη συστηματική λεηλασία και καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού, των αρχαιολογικών και θρησκευτικών χώρων, καθώς και η κλοπή κάθε αξιόλογης μορφής τέχνης από την προϊστορική εποχή μέχρι τη σύγχρονη τέχνη.

Πάνω από πεντακόσιες εκκλησιές λεηλατήθηκαν, καταστράφηκαν και χρησιμοποιήθηκαν για ανίερους σκοπούς. Από τη συστηματική αυτή καταστροφή δεν ξέφυγαν ούτε οι ιεροί χώροι άλλων δογμάτων όπως των Μαρωνιτών, των Αρμενίων, των Ρωμαιοκαθολικών και των Προτεσταντών. Το φωτογραφικό υλικό

της έκθεσης αποτελούν οι εικόνες, οι τοιχογραφίες, τα χειρόγραφα και τα ψηφιδωτά που βρέθηκαν σε διαμερίσματα του περιβόητου Τούρκου αρχαιοκάπηλου Αϊντίν Ντικμέν στο Μόναχο, όπου και κατασχέθηκαν από τις Γερμανικές Αρχές, ύστερα από έφοδο της Ιντερπόλ και της Γερμανικής Αστυνομίας το 1997.

Οι διαδικασίες εκδίκασης της υπόθεσης είναι χρονοβόρες, αφού το Γερμανικό Δικαστήριο, στο οποίο οδηγήθηκε η υπόθεση, αποφάνθηκε, το 2004, ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που κατατέθηκαν ενώπιόν του δεν ήταν αρκετά, ώστε να αποδειχθεί η κυπριακή προέλευση των συγκεκριμένων έργων. Εξαιρέθηκαν 169 αντικείμενα, για τα οποία το Δικαστήριο πείστηκε ότι είναι κυπριακά, αλλά και αυτά βρίσκονται μέχρι σήμερα σε ομηρία στα υπόγεια της Γερμανικής Αστυνομίας.

Οι κατασχεθέντες θησαυροί μας προέρχονται από πενήντα διαφορετικούς ναούς στο τουρκοκρατούμενο βόρειο τμήμα του νησιού. Στην έκθεση παρουσιάζεται φωτογραφικό υλικό από όλους τους ναούς πριν και μετά τη λεηλασία και καταδεικνύεται το μέγεθος της καταστροφής.

Η παρουσίαση της μεγάλης υπόθεσης αρχαιοκαπηλίας του Τούρκου Αϊντίν Ντικμέν αποσκοπεί στο να υπενθυμίσει σε όλους, ότι πέραν των είκοσι χιλιάδων έργων χριστιανικής τέχνης του τόπου μας, έχουν κλαπεί και πωληθεί παράνομα από αρχαιοκάπηλους ανά την υφήλιο και κοσμούν παράνομα συλλογές ιδιωτών.

ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΟ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΗΣ ΣΤΕΓΗΣ

Το εικονοστάσιο δύο στάσεων είναι πιστό αντίγραφο του εικονοστασίου του Αγίου Νικολάου της Στέγης στην Κακοπετριά και είναι κατασκευασμένο από ξύλο καρυδιάς. Η κατασκευή δεν περιλαμβάνει τα βημόθυρα, τα οποία βρίσκονταν στην Ιερά Αρχιεπισκοπή, του Εσταυρωμένου, των Λυπητερών και των εικόνων του Δωδεκάορτου, τα οποία υπήρχαν στο Μουσείο. Πέραν του προτύπου κατασκευάστηκαν επιπρόσθετα δύο πλαϊνοί ξυλόγλυπτοι στύλοι, δεξιά και αριστερά του εικονοστασίου, για στήριξη και εφαρμογή του νέου εικονοστασίου στο χώρο. Στο πάνω μέρος του εικονοστασίου προστέθηκαν ο Σταυρός και τα Λυπητερά, δηλαδή οι μορφές της Παναγίας και του αγίου Ιωάννη του Θεολόγου που θρηνούν, και πιο κάτω οι εικόνες του Δωδεκάορτου. Στην πιο κάτω ζώνη, η εικόνα του αγίου Ιωάννη του Ευαγγελιστή ανήκει σε ζωγράφο του 17^{ου} αιώνα. Όλες οι υπόλοιπες εικόνες, το βημόθυρο και ο Σταυρός χρονολογούνται στα 1627 και υπογράφονται από τον ζωγράφο Παύλο Ιερογράφο, τον σημαντικότερο και παραγωγικότερο ζωγράφο του 17^{ου} αιώνα στην Κύπρο.